

УДК 378.416

М. І. Женченко*Інститут журналістики Київського національного університету
імені Тараса Шевченка (Україна)*

**НАВЧАЛЬНІ ВИДАННЯ
В ЕЛЕКТРОННОМУ ФОРМАТІ
У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ
ІННОВАЦІЙНОГО ОСВІТЬОГО ПРОСТОРУ
(на прикладі книжкового ринку України)**

На основі аналізу теоретичних джерел і видавничої практики виокремлено основних гравців українського цифрового ринку навчальної літератури, запропоновано типологічну класифікацію цифрових навчальних видань, окреслено перспективи розвитку електронної навчальної книги як засобу формування інноваційного освітнього простору.

Educational publications in electronic format in the context of innovative education space (for example, the book market of Ukraine)

On the basis of theoretical sources and publishing practices singled out the main players of the Ukrainian market of educational digital books, proposed typological classification of digital educational publications, prospects of development of e-book as a means of innovative educational space.

Електронний формат збільшує можливості для ефективного передавання знань, створюючи передумови для трансформації традиційної системи освіти та поступового формування цифрового ринку навчальної книги: з'являються нові видавництва, види видань, змінюються технології редакційно-видавничої підготовки, вимоги до базових знань і компетенцій видавців навчальної літератури.

Вплив цифрової революції на навчальне книговидання широко обговорювали у світовій вищій освіті ще на початку 90-х років ХХ ст. Проблеми трансформації навчального книговидання цифрової доби у США та Великобританії докладно описано в книзі американського науковця Дж. Томпсона (John B. Thompson) «Books in the Digital Age. The Transformation of Academic and Higher Education Publishing in Britain and the United States» [1]. Питання розвитку професійної та освітньої книги в електронному форматі на російському ринку висвітлювалися на сторінках журналу «Книжная индустрия» [2; 3]. Інформацію про тенденції розвитку української книги в цифровому форматі можна знайти у звіті про результати дослідження видавничого ринку О. Афоніна [4], в аналітичній записці Національного інституту стратегічних досліджень при Пре-

зидентові України [5]. Електронний підручник як елемент освітнього середовища розглянуто у статті О. Корбута [6].

Електронні книги стали широко використовувати на початку ХХІ ст. із появою мобільних пристроїв – електронних читанок, телефонів, а пізніше – смартфонів і планшетів. Для пострадянського простору активні експерименти з електронними форматами є тенденцією останніх 5–8 років. Генеральний директор російського видавництва навчальної літератури «Альпіна Паблішер» Олексій Ільїн, описуючи модель роботи в електронному середовищі, говорить про побудову лінійки: паперова книга, потім вона ж в електронно-текстовому варіанті, далі книга reach media (з використанням технологій Flash, Java, CGI, DHTML. – М. Ж.), потім – певний навчальний курс і останній найвищий рівень перероблення контенту – це прикладні програми та мобільні додатки, які допомагають втілювати знання в життя [2].

На сучасному українському книжковому ринку представлено два види електронних навчальних видань: 1) електронні аналоги друкованих видань; 2) інтерактивні мультимедійні видання.

1. Електронні аналоги друкованих видань. Найпоширеніший вид електронної навчальної літератури, оскільки процес створення електронних аналогів технологічно не складний і не вимагає значних фінансових витрат.

Електронні текстові версії навчальних видань розповсюджують прямим продажем або ж за допомогою посередників – компаній – агрегаторів цифрового контенту. Прямий продаж використовує видавництво «Ранок» (пропонує електронні книги у спеціально створеній інтернет-крамниці *E-RANOK, e-ranok.com.ua*) і ТОВ «Центр учбової літератури» (реалізує електронні версії видань через власну онлайн-бібліотеку навчальної літератури *CulOnline.com.ua* на умовах платного доступу до пакета книг).

Поява перших посередників із продажу цифрового контенту українських видавців пов'язана з компанією PocketBook Global, яка 2008 р. за прикладом Amazon.com та Apple створила інтернет-магазин електронних видань *Bookland* (www.bookland.com), в якому можна придбати цифровий навчальний контент видавництв «Гімназія», «Кондор», «Навчальна книга – Богдан», «Ранок» у захищеному форматі Adobe DRM. Електронні навчальні видання орієнтовано на відтворення на рідері PocketBook 912 Education, розробленому спеціально для навчання у рамках українського національного проекту «Відкритий світ» – створення інформаційно-комунікаційної освітньої мережі національного рівня на базі технологій радіозв'язку четвертого покоління (4G). Метою проекту є забезпечення всіх шкіл України сучасним обладнанням, а учнів індивідуальними навчальними планшетами. Пристрій апробований апробацію у восьми школах

Івано-Франківської, Донецької, Миколаївської, Полтавської та Київської областей серед учнів 7, 8 та 9 класів.

У листопаді 2012 р. компанія «Електронні освітні системи» (<http://edus.com.ua/>) спільно із компанією «Senkatel» створила «ЗНАЙ-проект» і комплексну еко-систему для освіти, яка об'єднує навчальні планшети ZnayPad (перший в Україні планшетний комп'ютер із мультисенсорним екраном і операційною системою Android 4.1, який створено з освітньою метою та сертифіковано Міністерством охорони здоров'я України), депозитарій освітнього контенту *ClassBook* (www.ClassBook.com.ua) та платформу для створення інтерактивного контенту ePublicana. У депозитарії представлено ліцензійні електронні навчальні видання у форматі PDF від видавництв «Генеза», «Грамота», «Навчальна книга – Богдан», «Освіта», «Підручники і посібники», «Ранок». Характерною особливістю цього агрегатора цифрового контенту є орієнтація видань на відображення лише на планшетах Senkatel ZnayPad (більшість представлених у депозитарії ClassBook видань мають позначку «тільки для ZnayPad»). Планшет дає змогу запускати навчальні програми, відкривати шкільні підручники, працювати з розкладом уроків і домашніми завданнями, використовувати програму Classroom Management, за допомогою якої вчитель керує пристроями учнів згідно з планом уроку, демонструє відео, пересилає завдання і тести та збирає відповіді на запитання.

Цифровий навчальний контент видавництв «Знання Україна», «Києво-могилянська академія», «Навчальна книга – Богдан», «ВНУ», «Університетська книга», «Шкільний світ» представлено й в повномасштабній бібліотеці електронних книг *Store.kassiopeya.com*, яка надає платний доступ до навчальної літератури та дає змогу читати книгу онлайн і офлайн без під'єднання до інтернету, робити закладки, здійснювати повнотекстовий пошук інформації за допомогою спеціально розробленої програми «Kassiopeya Reader», що забезпечує повноцінний захист цифрового контенту від копіювання та несанкціонованого розповсюдження.

2. Інтерактивні мультимедійні видання. Перші інтерактивні книги з'явилися у США 2010 р. із виходом Apple iPad. Ідея поставити виробництво ІК на потік належить співробітнику компанії Apple Метту МакІннісу, який заснував компанію Inkling, що сфокусувалася на створенні доповнених відео та ілюстраціями книг для студентів університетів і підтримує власний сервіс для підготовки інтерактивних книг. Inkling виробляє так звані збагачені еруб, який відтворюється на iPhone, iPad і частині пристроїв на Android. Компанія орієнтується на ринок університетської літератури, тому її книги відомі в досить вузьких колах [7]. Популярніше програмне забезпечення від компанії

Apple – Apple iBooks Author, проте воно дає змогу створювати інтерактивні книги лише для iPad.

Серед українських інтерактивних мультимедійних навчальних видань можна виокремити кілька груп залежно від типу пристроїв, на яких вони можуть відтворюватися.

Інтерактивні видання-додатки для смартфонів і планшетів. Навчальну літературу для пристроїв на платформі iOS, планшетних комп'ютерів iPad і смартфонів iPhone створює Державне науково-виробниче підприємство «Картографія» та видавничий дім «Скай Хорс». На App Store видавництво «Картографія» пропонує інтерактивні атласи для вивчення географії за 16 темами, зокрема: «Історико-географічні землі. Формування території України», «Адміністративно-територіальний устрій», «Фізична поверхня», «Тектонічні структури», «Геологічна будова» тощо, а «Скай Хорс» – збірку програмних творів з української літератури (тексти понад 140 популярних класичних творів: оповідань, новел, романів і віршів кращих українських авторів та аудіо-записи текстів, начитані професійними дикторами).

Заслугує на увагу розроблене фахівцями «Скай Хорс» програмне забезпечення для створення інтерактивних книг – видавнича система SHPS (Sky Horse Publishing System) (<http://www.skyhorseapps.com/>), що дає змогу публікувати видання в інтерактивному вигляді для користувачів iPad у двох варіантах: випуск одного видання як окремого iOS-дodatка та формат кіоску для публікації необмеженої кількості видань у рамках одного iOS-дodatка. Видавнича система охоплює програму-редактор, що працює з PDF-файлами готових видань, додаток-кіоск для iPad і серверну частину.

Загалом українські видавці навчальної книги не активно виходять на ринок інтерактивних видань для iPad, оскільки в Україні кількість власників iPad не дуже значна (через високу вартість), а створення мобільних додатків високобюджетний і складний процес, що потребує кваліфікацій, які виходять за рамки стандартної видавничої діяльності [2].

Інтерактивні видання для комп'ютерів, ноутбуків, демонстрації на звичайних екранах через проектор та інтерактивних дошках. Стандартизованої назви цього виду видань ще немає, видавці називають такі інтерактивні навчальні видання програмно-методичними комплектами (ПМК), педагогічними програмними засобами (ППЗ), програмними засобами навчального призначення (ПЗНП), автоматизованими навчальними системами (АНЗ) тощо.

Найпоширенішою назвою є педагогічні програмні засоби, до яких Наказом Міністерства України освіти від 15 травня 2006 р. навіть затверджено вимоги, зокрема: «1.7. ППЗ повинен забезпечувати можливість демонстрацій на екрані монітору комп'ютера та інтерактивній дошці усіх складових, наведених

типів занять в статичному, динамічному та інтерактивному режимах за допомогою (з використанням) статичних та динамічних схем, моделей, анімацій, аудіо-і відеофрагментів, таблиць, діаграм, малюнків, фотографій» [9].

Видавець електронних навчальних видань ТОВ «Компанія СМІТ» на своєму освітньому порталі наголошує, що ППЗ – це не звичайний електронний підручник на електронному носії, а цілісна програма, яка поєднує теоретичні та практичні питання, віртуальні лабораторні роботи та практикуми, має електронний журнал успішності, конструктор уроків, комп'ютерні анімації фізико-хімічних процесів, інтерактивні і тестові завдання та багато інших можливостей (www.znanius.com).

Електронні підручники, які охоплюють електронні конспекти уроків (плани уроків, методичні рекомендації для викладання, дидактичні інтерактивні матеріали, вправи і тести для роботи з учнями в класі з інтерактивною дошкою будь-якої моделі, проектором або монітором/телевізором), тести і вправи, електронні робочі зошити, інші дидактичні матеріали пропонує мережа шкільних цифрових книжок Digital School Book Net) – міжнародний проект, заснований в Україні двома українськими видавництвами «Навчальна книга – Богдан» і «БХВ-освіта». Для роботи з інтерактивними навчальними виданнями потрібно попередньо придбати на сайті видавництва (<http://bhv-osvita.com/>) та встановити на комп'ютер спеціальне програмне забезпечення – програвач Easy School Book.

На початку 2015 р. видавництво «ІТ-книга» представило онлайнвий інтерактивний підручник з інформатики для 7 класу, який також можна вважати ППЗ, оскільки він містить посилання на зовнішнє програмне забезпечення, вправи, міні-тести, передбачає автоматичне оцінювання кожного уроку за 12-бальною шкалою та онлайнове середовище класу з журналом успішності.

Розвиток цифрових технологій не лише створив передумови для формування ринку електронної навчальної літератури, а й активізував *пакетне навчальне книговидання*, за якого друковані підручники супроводжуються мультимедійними інтерактивними локальними чи мережевими електронними виданнями. Як слушно наголошує Джон Томпсон, нові можливості, які відкриває цифрова революція, видавці підручників сприйняли як спосіб створення додаткової вартості друкованих видань за рахунок електронних додатків [1]. Серед українських видавців електронні додатки до своїх навчальних видань випускають видавництва «ІТ-книга» (на сайті <http://itknyga.com.ua> розміщено онлайнві уроки до кожної теми курсу, сотні інтерактивних міні-вправ до посібників з інформаційних технологій), «Ранок» (доповнює друковані видання безкоштовними CD-дисками з наочними матеріалами для уроків), Видавнича група БХВ (пропонує мультимедійні інтерактивні курси на CD-дисках як доповнення до посібників з

інформатики для старшокласників). Торгова марка «Розумники», що об'єднує під своїм брендом провідні компанії України з виробництва електронних та технічних засобів навчання, випускає інтерактивні навчальні посібники з 19 шкільних предметів для всіх класів на CD-дисках, які доповнюють друковані навчальні посібники з відповідного предмету.

Ринок цифрових навчальних видань формується за рахунок конвергенції видавничої індустрії та сектору ІТ-технологій. Компанії-розробники програмного забезпечення дають фахівців-програмістів і досвід створення електронних продуктів, а видавництво – контент та розуміння цільової аудиторії. Поширеною практикою є створення компаніями-виробниками мобільних пристроїв онлайн-майданчиків із продажу цифрового навчального контенту, орієнтованого на відтворення на цих пристроях (BookLand (<http://bookland.net.ua/>) та Obreey Store (<http://store.obreey.com/ukr>) від PocketBook, ClassBook (www.ClassBook.com.ua) від компанії «Електронні освітні системи», що є розробником шкільного планшету Senkatel Знаурad. Навчальний контент утворюють переважно електронні аналоги друкованих видань у захищених форматах. Більш перспективним у контексті розвитку інноваційних технологій освіти вбачається ринок інтерактивної навчальної літератури, який також поступово формується.

Успішне впровадження електронних підручників у систему освіти можливе лише за умови активної участі держави, яка могла б запропонувати послуги на рівні центру-асоціації, що поєднав би медійну, адміністративну та технологічну складові. Йдеться про запровадження державної програми щорічної закупівлі в українських видавців текстів е-книжок для потреб початкової, середньої, професійно-технічної та вищої школи, а також для державних бібліотек, інтернатів, інших соціально-важливих закладів; розроблення і прийняття законів, які б регулювали розвиток електронного книговидання, забезпечували захист авторського права і прав інтелектуальної власності, узгоджували ці питання із функціонуванням «друкованих» варіантів книжки; удосконалення системи обліку (Державного реєстру) видавництва, які здійснюють випуск електронних видань [5]. Лише за таких умов в Україні можливо побудувати видавничий ринок якісної ліцензійної навчальної літератури в електронному форматі, який зможе успішно конкурувати із піратськими копіями навчальних видань і навчальним контентом, який автори створюють поза видавництвами (електронні курси викладачів, підготовлені для системи дистанційного навчання на платформі Moodle та розповсюджені у корпоративних мережах університетів, безкоштовні онлайн-курси на платформі Prometheus тощо).

Список основних джерел

1. Thompson, J. B. Books in the Digital Age. The Transformation of Academic and Higher Education Publishing in Britain and the United States / J. B. Thompson. – Cambridge : Polity Press Ltd. – P. 380.
2. Професійна і освітня книга в електронному форматі: продукт, дистрибуція, моделі розвитку // Книжна індустрія. – 2013. – № 9 (111). – С. 10–11.
3. Як зробити інтерактивну книгу: огляд ринку готових рішень // Книжна індустрія. – 2013. – № 9 (111). – С. 42.
4. Афонін, О. Звіт про результати дослідження видавничого ринку України [Електронний ресурс] // UABOOKS.INFO : портал української книжкової індустрії. – Київ, 2005–2013. – Режим доступу: http://uabooks.info/ua/book_market/analytics/?pid=4135. – Дата доступу: 17.08.2013.
5. Формування ринку української електронної книжки: проблеми і перспективи. Аналітична записка [Електронний ресурс] // Національний інститут стратегічних досліджень при Президенті України. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1433/>. – Дата доступу: 17.08.2013.
6. Корбут, О. Г. Електронний підручник як елемент освітнього середовища [Електронний ресурс] / О. Г. Корбут // Сучасні методи викладання іноземної мови професійного спрямування у вищій школі : мат-ли V Міжнарод. наук.-практ. конф. – Режим доступу: <http://confesp.fl.kpi.ua/node/1087>. – Дата доступу: 17.08.2013.
7. Інтерактивна книга: як мобільні пристрої змінюють обличчя книги [Електронний ресурс] / Професійно о книгах. – Режим доступу: <http://pro-books.ru/sitearticles/16423>. – Дата доступу: 17.08.2013.
8. Редактор інтерактивних книг для iPad // The village. – Режим доступу: <http://www.the-village.ru/village/business/newprof/146903-redaktor>. – Дата доступу: 18.04.2015.
9. Про затвердження тимчасових вимог до педагогічних програмних засобів [Електронний ресурс] : наказ Міністерства освіти і науки України, 15 травня 2006 р. – Режим доступу: <http://apitu.org.ua/node/2346>. – Дата доступу: 17.08.2013.
10. Полянський, П. До питання про переваги і вразливі місця електронних підручників / П. Полянський // Проблеми сучасного підручника. – 2010. – № 1 (10). – С. 15–31.